

TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUĞUN KIRSAL NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE*

Nazım KARTAL** ve Yılmaz DEMİRHAN***

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki kırsal ve kentsel yoksulluk arasındaki ilişkiyi sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, kırsal ve kentsel yoksulluk, kırsal alanlardan kentsel alanlara olan göç, bu göçün nedenleri, sonuçları ve ortaya çıkan sorunlar üzerinde durulmaktadır. Çalışmada yapılacak vurgulardan birisi de kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa geçişle birlikte sosyal yardım harcamalarının artması ve bunun Türkiye'deki yoksulluğu süregelen hale getiren kısır döngüye olan katkısıdır. Çalışma bu kısır döngünün kırılmasına yönelik bazı çözüm önerileriyle son bulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, göç, sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele.

On The Rural Reasons of The Urban Poverty in Turkey and Solution Proposals

Abstract

This paper aims to explore the relationship between rural and urban poverty in Turkey. Within this framework, it is aimed to explore rural and urban poverty, the migration from rural areas to urban areas, the reasons, consequences and problems of this migration. The paper argues that the transition from rural poverty to urban poverty and then to increase in social aid spending has become a vicious circle particularly in Turkey. The paper ends up with a brief evaluation of solutions for that problem.

Key words: Poverty, rural poverty, urban poverty, migration, social aids, struggle for poverty.

---

* Bu makale, 13-15 Ekim 2010 tarihleri arasında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler" adlı bilimsel toplantıda sunulan ve bildiriler kitabında yer alan "Kırsal Yoksulluktan Kentsel Yoksulluğa" adlı çalışmanın güncellenmiş, bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmış halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İİBF Kamu Yönetimi, nazimkartal@yahoo.com

*** Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniv. İİBF Kamu Yönetimi, yilmaz.demirhan@hotmail.com

GİRİŞ

Tarihi kayıt ve gözlemler toplumlara zarar veren bazı sorunların gittikçe kronikleştiğini ve çözülemez boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu sorunlar içsel ve dışsal bazı nedenler ve kendilerine has özellikler taşımalarından dolayı zamanla pek çok toplumun kolaylıkla üstesinden gelemeyeceği bir dirence de sahip olabilmektedirler. Bu durumda sorun, ortaya çıkışı itibariyle çok küçük bir yer veya bölgeyle sınırlı iken makul süre içinde, uygun çözüm yolları bulunamadığı için gittikçe yayılır ve bulunduğu yerin sınırlarının dışına taşarak ulusal hatta küresel bir niteliğe bürünür. Yoksulluk da bu tür sorunlardan birisidir ve günümüzde hemen her devleti belli ölçülerde etkileyen, çok boyutlu, kolaylıkla çözülemeyen ve bunun için çok ortaklı, dirençli bir mücadele ve politika gerektiren bir yapı arz etmektedir.

Yoksulluk, insanlığın en büyük problemlerinden birisi olmasının yanında ve kendi yıkıcılığının dışında daha birçok soruna da neden olan, üzerinde özellikle son yıllarda en çok konuşulan konulardan birisidir. Yoksulluk, insanların yoksunluğundan doğar ve en genel geçer tanımını, insanca yaşayabilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçları karşılayamama durumunda bulur. Bu yoksunluk (ya da talep ve ihtiyaçlara ulaşamama durumu), kişilere, toplumlara, kişi veya toplumun içinde bulunduğu şartlara ve zamana göre farklılık gösterir. Bu nedenle, dünyada, yoksulluk algısı görecelidir. Yani herkes ve her toplum için standartları olan bir yoksulluk tanımı olgusu ortaya koymak güçtür.

Yoksulluk olgusunu tüm bileşenleri ve ilişkide olduğu boyutlarıyla ele almak çok uzun, meşakkatli ve dikkatli bir çalışmayı gerektirir. Bu özelliğinden hareketle bu çalışmada, Türkiye'deki yoksulluğun sadece birkaç boyutu üzerinden bazı saptamalar yapılacak ve belirlenen sorunların çözümüne yönelik olarak da bazı önerilerde bulunulacaktır. Çalışmada, yoksulluk konusu, Türkiye'deki yoksulluğun esas olarak kırsal alan kaynaklı olduğu temel varsayımından hareketle ele alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'deki yoksulluk konusunda "kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğu geçiş sürecinde öne çıkan bir hat/boyut" ele alınarak, bunun sebep olduğu diğer bazı sorunlara bakılacak ve bazı saptamalarda bulunulacaktır.

Türkiye'deki yoksullukla ilgili çalışmalar incelendiğinde kentsel yoksulluk üzerinde daha çok durulduğu görünür. Kırsal yoksulluk üzerine de hatırı sayılır çalışmalar olmasına rağmen, "yoksul portresi" içine, genelde ve hemen, kentlerde ve varoşlarda sefalet içinde yaşayan insanlar sığdırılır.

Türkiye sanayileşme sürecini tedrici olarak yaşamadığı ve yeni kurulan bir devlet güdüsüyle hızlı bir kalkınma çabası içine girdiği için; plansız ve çarpık kentleşme, bölgeler arası dengesizlik, göç ve tarımda çağın gereklerine ayak uyduramama gibi sonuçları olan bir süreci yaşamıştır. Kırsal alandaki ekonomik

şartlar, kendi kendine yeterli olamayan kır insanını göçe zorlamıştır. Hızla eriyen kırsal alan ve tarım kesimi devletin tarımı yaşatma, geliştirme ve bilimsel hale getirme politikalarına da yeterince imkân vermemiştir.

Kentin kendine çeken cazibesine/artılarına, kırsal iticiliği/sorunları da eklenince Türkiye, kent yoksulluğu ile önce olgusal, daha sonra da teorik olarak tanışmıştır. 1950'lilerde ortaya çıkan, genellikle kırsal alanların yoksunluklarına dayanan, daha iyi bir yaşam umuduyla kentlere doğru akan ve gittikçe önlenemez bir hal alan "göç", Türkiye'de, daha birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Göç edenlerin bir kısmı belli bir refah seviyesini yakalamışlarken, önemli bir bölümünün sonu kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa terfi etmekle noktalanmıştır. Göçenlerin bir kısmının içine düştüğü kent sefaleti, geride (kırsal) kalanları korkutmamış, onlar genelde, kırsal alanın yaşamsal refahı azaltan özelliklerini görüp kente göç ederek bir anlamda kentte "tutturan/tutunanları" takip etmişlerdir. Başka bir ifadeyle göç edip de kentte "tutturanlar", geride kalanların da iştahını kabartmışlardır (Şenyapılı, 2000: 171 vd). Şehirde "tutturamayanları" ise şehrin en sevimsiz, en zor ve tercih edilmeyecek işleri (kapıcılık, temizlikçilik, çöp toplayıcılığı, eskicilik gibi); gayri meşru ve gayri hukuki işler (dilencilik, hırsızlık, kapkaççılık, gasp gibi) ve tabii ki "sosyal yardım ağı ve kanalları" beklemektedir. Bu anlamda 1980 sonrası gelişen sosyal yardım kanalları, demokratik dinamiklerin de katkısıyla kentlerdeki yoksulların umut kapısı olmuştur.

Kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa uzanan bu süreç neredeyse geri dönülemez bir kısır döngü halini almıştır: Kırsal yoksulluk ve yoksunluk göçe, göç kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. Her geçen gün üzerine yenileri eklenen kent yoksulları da sosyal yardım pastasını sürekli olarak büyütmektedir. Bununla birlikte, kentin barındırdığı muhtemel zenginlik kır insanını kente çekerken, kentte yaşanabilirliği sağlayan sosyal yardım ağları da yoksulları, bir anlamda, kente bağlamaktadır.

Aşağıda da tartışılacağı üzere bu kısır döngüyü kırmanın en temel yolu kırsal yoksulluğu yenmekten geçmektedir. Sadece kırsal yoksulluğu yenmek de yeterli değildir; aynı zamanda "kırsal yoksunluğun" da yenilmesi, yani kırsal alanlarda yoksullarla birlikte yoksul olmayanların da mahrum ya da uzak oldukları eğitim ve sağlık gibi imkânların, sosyal ve kültürel ihtiyaçların giderilmesi ve diğer kamu hizmetlerinin yakınlaştırılması gerekmektedir. Devlet, kamu kurumları aracılığı ile bir taraftan yoksullukla etkin bir şekilde mücadele edip köklü çözümler üretmeye çalışırken diğer taraftan da sosyal devlet olmanın gerektirdiği hassasiyetle en alttan başlamak üzere belli bir yaşam standardının altında olanlara "sürekli" yardımı kendisine görev edinmelidir. Ancak yapılması gereken bu doğrudan ve sürekli sosyal yardımların nasıl yapılacağı, başka bir ifade ile sunum kriterleri önemlidir. Bu çalışmada da savunulduğu üzere, yapılacak doğrudan yardımların kentsel alanda değil kırsal alanda yoğunlaşması büyük önem

taşımaktadır. Çünkü bireyin kentte belli bir yaşam standardının üstünde yaşaması için gerekli olan bedel kırsal alandan çok daha fazladır. Tabii ki bu, yoksullukla mücadelenin bir cephesini oluşturmaktadır, oysa yoksulluğu yenmek için tüm toplumun katıldığı, topyekûn bir savaşım gerekmektedir.

I. YOKSULLUK TANIMI VE OLGUSU

Yoksulluk, yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerden mahrum olma durumu olarak tarif edilse de, esas olarak, bireyin, toplumun diğer bireyleriyle kıyaslanmasıyla ortaya konulabilecek bir durumdur. Bu, toplumlar ve ülkeler için de böyledir; bir toplumun ya da devletin yoksulluğu da diğer toplum ya da devletlerin durumuna (yoksulluklarına veya varlıklarına) göre algılanır ve sınıflandırılır. Yani yoksulluğu belirleyen; bireyin, toplumun ya da devletin ürettiği değerlerin azlığı değil, üretilen toplam değerlerin bireyler, toplumlar ya da devletler arasında dengesiz, adaletsiz ya da eşitsiz dağılımıdır (DPT, 2001: 103).

Yoksulluğun farklı kriterlere göre birçok tanımı yapılmaktadır. İlgili yazında bu tanımlar yapılırken, genelde ve ilk olarak “mutlak yoksulluk” tanımından, dünya bankasının biçtiği bir ya da iki dolar kriterinden ve dahası insanların yaşamlarını idame ettirebilmesi için gerekli olan kalori miktarından bahsedilmektedir. Daha sonra ise “görelî yoksulluk”, “sübjektif yoksulluk” ve “insani yoksulluk” gibi içeriğe yönelik, “kentsel” ve “kırsal” yoksulluk gibi mekâna yönelik yoksulluk tanımları yapılmaktadır.

Mutlak yoksulluk, bireylerin “biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyi”ni yakalayamaması (Aktan, 2002: 43) ya da “asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanması için yeterli gelirin elde edilememesi durumu”(Şengül, 2004: 42) olarak tanımlanmaktadır. Ancak gerek bu tanım içine giren gerekse Dünya Bankası’nın belirlediği günlük bir ya da iki Dolarlık gelirin altında yaşayan insanlara “yoksul” demek aslında durumun vahametini hafifsemek anlamına gelmektedir. Bunun için neredeyse “aç ve açık” denilebilecek bu kişilerle ilgili olarak hemen önlem alınması gerektiğini ifade eden “muhtaç (destitute)” gibi daha özelleştirilmiş kavramlaştırmaya gitmek ve bu sınıfa dâhil olan insanları koruyacak önlemleri öncelikle almak gerekmektedir (Tekeli, 2000: 143; Seyyar, 2003: 51-54).

Görelî yoksulluk ise, bireylerin içinde yaşadığı toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında yaşamasını ifade eder (Tekeli, 2000: 142; Öztürk, 2008: 607), Bu durumda kişi belli bir seviyenin üstünde bir yaşam standardına sahip olsa bile içinde yaşadığı toplumun belli standartların altında kaldığı için yoksul sayılır. Öyle ki nispeten gelişmiş bir toplumda yoksul sınıfına giren bir kişi, geri kalmış bir toplumun bireyleriyle kıyaslandığında zengin sınıfına girebilir.

“Subjektif” ya da “öznel” yoksulluğun zımni olarak da olsa Adam Smith tarafından geliştirildiği söylenmektedir. Smith’e göre, “insanlar eşit fırsat ve seçeneklere sahiptir ve onların fırsat ve seçeneklerini çeşitlendirme haklarını kullanması gerekir. Smith bu bağlamda “topluluk içinde var olmaktan utanmaksızın” diğer insanlarla bir arada bulunarak onlarla bütünleşmekten söz eder. Kendinden ve çevresinden utanacak durumda olmak ise yoksulluk düzeyinin zımni sınırı olarak” görülür. Buna göre subjektif yoksulluğun ölçüsü, ne gelir ne de toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyidir, burada temel kriter kişinin kendisini yoksul olarak tanımlaması ve “yapamadıkları ya da erişemedikleri nedeniyle kendinden veya çevresinden utanma sınırında olmakla ilgilidir,” yani tamamen bireye özeldir (DPT, 2001: 103). Dolayısıyla genel olarak yoksul bir toplumdaki ya da bölgedeki insanlar, yaşadıkları topluluğun ortak özelliklerinden dolayı, durumlarından çok rahatsızlık duymadan yaşayabilirler. Bu durum dışarıdan etkilenmediği sürece bir noktadan sonra “razı olunan bir yaşam biçimi” haline de gelebilir (Tekeli, 2000: 145) .

Yoksulluğun ne kadar farklı tanımları yapılsa yapılsın, önemli olan, yoksulluğun dünya ve Türkiye’deki boyutu ve kişiler için taşıdığı anlamdır.¹ Dünya Bankası’nın 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda yer verilen ve dünya yoksullarının, yoksulluğu algılayış biçimlerini saptamayı amaçlayan bir çalışmada, Kenyalı bir adamın “yoksulluk nedir” sorusuna verdiği; “*Bana yoksulluğu sormayın, ... evime bakın, evimdeki delikleri sayın, kap-kaçağıma ve üstümdeki giysilerime bakın. Evimdeki her şeye bakın, ne görüyorsunuz; işte o gördüğünüz şey yoksulluktur.*” şeklindeki cevabı çok manidardır (Worldbank, 2010).

Konuya daha geniş bir perspektiften, “insanlık” açısından, bakıldığında “varsıllık” ya da “yoksul olmama hali”nin aslında bir insanlık hakkı olduğu söylenebilir. Bu “hak” İnsan Hakları Evrensen Bildirgesi’nin 25. maddesinde de kabul edilmiştir. Buna göre, “*Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.*” İnsan’ın bu hakkı, doğal olarak, diğer insanlara ve devletlere açıklık ve yoksulluğun bertaraf edilmesi için “sorumluluk” yüklemektedir. Dünyadaki açlık ve yoksulluğun giderilmesi için gereken değerler de dünyada mevcuttur. Tek sorun paylaşım sorunudur. Zengin ülkelerde israf edilen gıda, giyim, ilaç gibi şeylerle dünyadaki aç ve yoksulların tüm ihtiyaçlarının fazlasıyla karşılanabileceği ortadadır. Dünyada 854 milyon insan açlık çekerken bir buçuk milyar insan “aşırı beslenmeden” dolayı obezite ile karşı karşıyadır. Her dört saniyede bir insan açlık sebebiyle ölürken, sadece Türkiye’de yılda 10 milyon ton meyve ve sebze çöpe dökülmektedir (Samanyoluhaber, 2010). Dünya nüfusunun % 10’u dünya gelirinin % 70’ini elde ederken, % 90’ı ise geriye kalanı paylaşmaktadır. 6 milyarlık dünya nüfusunun neredeyse yarısı günlük 2 dolardan

az kazanırken, 1.2 milyarı (yaklaşık beşte biri), günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşıyor. Yoksul ülkelerde doğan her 100 çocuktan beşi beş yaşına ulaşmadan ölüyor. Bu oran zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1'in altında kalıyor. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocukların yüzde beşi yetersiz beslenme sorunu yaşarken, fakir ülkelerde beş yaş altı çocukların yarısından fazlası bu sorunu yaşıyor (Worldbank, 2010).

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi konulara Türkiye penceresinden bakıldığında, olumlu yönde bir gelişimin olduğunu görüyoruz. Türkiye'deki gelir dağılımına, sifıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını ifade eden "gini katsayısı" dikkate alınarak bakıldığında, yıllar itibariyle gelir dağılımında bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Öyle ki 1963'te 0,55 olarak ölçülen gini katsayısı 1968'de 0,56; 1978'de 0,51; 1987'de 0,43; 1994'de 0,49; 2002'de 0,44; 2006'da 0,428 2007'de 0,406; 2008'de 0,405, 2009'da 0,415, 2010'da 0,402 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2010). Aynı kurumun verilerine göre 2011 ve 2012 de önemli bir değişiklik olmamıştır.

Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu'nun yoksulluğa ilişkin yayınladığı veriler de Türkiye'de bu konuda nispeten iyileşmelerin olduğunu göstermektedir. 2002'de nüfusun %1,35'i açlık (gıda yoksulluğu) sınırının altında yaşarken bu oran, 2004'de 1,29'a, 2005'te 0,87'ye, 2006'da 0,74'e, 2007'de 0,48'e düşmüştür. 2008'de 0,54 olarak ölçüldükten sonra 2009'da tekrar 0,48 olarak hesaplanmıştır. Rakamlarda ve oranlarda yıllar itibariyle iyileşme olması durumun vahametinin önüne geçmemelidir. 2009 yılını temel aldığımızda nüfusun (72.561.312) 0,48'i yani 348 bin 294 kişi açlık sınırının altında yaşamaktadır. Dört kişilik hanenin aylık açlık sınırının 2009 için 287 TL kabul edildiği hesaba katıldığında 348 bin 294 kişinin hiç de azımsanmayacak bir rakam olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte dört kişilik bir ailenin aylık yoksulluk sınırı ise yine 2009 yılı için 825 TL olarak hesaplanmıştır. Bu sınıra göre, yine 2009 yılı için, Türkiye'deki her 100 kişiden yaklaşık 18'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu ise yaklaşık 13 milyon insana tekabül etmektedir (TÜİK, 2010).

TÜİK, yapmış olduğu bu tarz hesaplamaların gerçek dünyanın verileri ile uyuşmadığı nedeniyle sıkça eleştirilere maruz kalmıştır. Nitekim açlık ve yoksulluk sınırı belirleme çalışmaları yapan ve belli aralıklarla bunları kamuoyu ile paylaşan bazı sendikaların verileri TÜİK'in verilerinden çok farklıdır. Örneğin Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TÜRKİŞ) aynı dönem (Mart 2009) için hesapladığı açlık sınırı 740 TL, yoksulluk sınırı ise 2400 TL civarındadır. Bu hesaplama ile ilgili çelişkinin son yıllarda sendikalar lehine bozulduğu görülmektedir. Çünkü TÜİK hesaplama ve veri paylaşma sisteminde değişiklikler yaparak verilerinde sendikalara yaklaşmıştır. Bu hususta TÜİK, dört düzeyde yoksulluk verileri vermeye başlamıştır. Örneğin 2012 birinci düzey yoksulluk sınırı olarak 3.582 TL belirlenmiştir. TÜRKİŞ'in 2014 yılı (temmuz ayı), yoksulluk

sınırının 3.834.90 TL olarak hesapladığı düşünüldüğünde (TÜRKİŞ aynı dönem açlık sınırını 1.177 TL olarak hesaplamıştır) bir dengenin olduğu söylenebilir. (TÜRKİŞ, 2014).

TÜİK, 2009'dan sonra gelir düzeyindeki yoksulluğu iki kriter kullanarak vermeye başlamıştır. Kişi başı günlük 2,15 Dolar ve 4,3 Dolar. Bu verilere bakıldığında da 2002'den 2012'ye kadar yine iyileşmeleri takip etmek mümkündür. Günlük kişi başı 2,15 Dolar esas alındığında 2002'de nüfusun 3,04'nün bu sınırın altında yaşadığı görülmektedir. Bu oran 2004'te 2,49, 2006'da 1,41, 2008'de 0,47, 2010'da 0,21, 2011'de 0,14 ve 2012'de 0,06 olarak ölçülmüştür. Benzer bir tabloyu geliri kişi başı günlük 4,3 Doların altında yaşayanların oranında da görmek mümkündür. Burada da yıllar itibariyle büyük bir düşme görülmektedir (TÜİK, 2010, 2014).

Bununla birlikte Türkiye'deki yoksulluğun, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kırsal alanlarda daha vahim olduğu görünmektedir. Örneğin, 2012 yılı verileri baz alındığında, kırsal alandaki nüfusun (17.178.953 kişi) 0,14'ünün kişi başı günlük 2,15 doların altında, %5,88'inin de kişi başı günlük 4,3 doların altında yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu oranlar kentlerde sırasıyla %0,02 ve %0,60'tır. Bu veriler yoksulluk konusunda kır ile kent arasında kır aleyhine büyük bir farkın olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2014). Kırsal ve kentsel yoksulluğa ilişkin veriler aşağıdaki daha ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

II. KIRSAL YOKSULLUK, TARIM VE GÖÇ

"Kırsal alan", yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu, genelde, tarım ve hayvancılıkla ilgili etkinliklerin yapıldığı, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği, dolayısıyla insanların iş bulmakta, geçinmekte ve yaşamakta zorlandığı ve bu nedenle de genelde göç veren bölgelerdir (Geray, 1999: 12).² Bu tanıma bakarak kentsel alan ile kırsal alanı kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış iki coğrafi ve sosyolojik mekân olarak algılamamak gerekir. Bu konuda da -yoksulluk tanımında olduğu gibi-kıyas ve görecelik esastır. Bu çalışma açısından bakıldığında yoğun nüfusa sahip ve net göç alan yerleşim yerlerini kent olarak kabul etmek gerekir. Yine genel esaslar çerçevesinde köyler ilçelere, ilçeler illere ve iller daha büyük illere göre kırsallık özellikleri taşır. Bu çalışma açısından önemli olan önerme; kırsallık özellikleri daha yoğun olan bölgelerde yoksulluğun da daha yoğun ve derin olduğu; bundan dolayı da kırsal alanda yaşayanların göçe daha meyilli olduğudur. Özetle ifade edilecek olunursa, öncelikle var olan ve çözüm bulunamayan kırsal yoksulluk sorunu; "göç", "kentsel yoksulluk", "bölgeler arası dengesizlik", "beyin göçü", "kentlerde aşırı nüfus yoğunluğu", "çarpık kentleşme", "kentlerde sefalet bölgeleri", "gayri meşru ve gayri hukuku işler", "sürekli artan sosyal yardım giderleri" gibi daha birçok soruna neden olmaktadır.

Kırsal yoksulluk, yoksulların geleceğe bakışları veya yoksulluğa buldukları çareler bakımından kentsel yoksulluktan farklıdır. Kentteki kişi yoksulluk çıkmazına girdiğinde aslında önünde çok fazla seçenek yoktur. Bunlar geçimlerini sağlayacak gelirden mahrum olduklarında sosyal yardım ağlarına bağlanabilirler ya da hukuki olmayan yollara sapabilirler. Ancak kırsal alandaki yoksulun bir alternatifi daha vardır: iş bulacağı ve geçimini sağlayacağı büyük şehirlere göç etmek.

Peki kırsal yoksulluk nedir? Kır insanı hangi durum ve şartta kendisini yoksul ve göçe mecbur hisseder?

Kırsal yoksulluğun daha çok “topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir (Öztürk, 2008: 611).” Bununla birlikte belirli bir mülkiyete ve ek gelire sahip olmayıp başkasına bağlı çalışanlar da yetersiz ve düzensiz gelirleri nedenleriyle kırsal yoksulluğun önemli bileşenlerindendir. Mülkiyet sahibi olmayan ve başkasına bağlı çalışan bu yoksulları, bölgesine bağlayan çok fazla bir neden olmaması bu kişilerin göçe meylini ve kentsel yoksulluğa geçişini kolaylaştırmaktadır.

Kırsal ve kentsel yoksulluk arasında kavramsal olarak çok fazla fark olmasa da; kırsal yoksulluk, gerek yoksun olunan değerlerin türü, boyutu ve yoksula yaptığı etki açısından, gerekse kırsal yoksulluğun sonuçları açısından kentsel yoksulluktan ayrılır. “Yoksunluk” kavramından hareketle bakıldığında kır yoksullarının yoksun oldukları değerlerin daha fazla olduğu söylenebilir. Kır yoksulunun da kent yoksulu gibi belli bir seviyenin üstünde geliri (parası), yeterli beslenme imkânı, barınacak evi, yeterli giysisi vs. yoktur. Ancak bunların yanında kır yoksulu seviyeli bir eğitim olanağından, yeterli sağlık imkânlarından, birçok kamu hizmetinden, teknolojiden, kültürel faaliyetlerden de kent yoksuluna kıyasla daha yoksundur ya da en azından bunlara daha uzaktır (Tekeli, 2000: 145). Kırsal alandaki bu yoksulluk ve yoksunluk yelpazesi kırsal kent arasında önemli bir fark yaratmaktadır (Güvenç, 2000: 92).

Türkiye’de yoksullukla ilgili istatistikler kırsal yoksulluğun hem kapsam hem derinlik açısından kentsel yoksulluktan daha kötü durumda olduğunu göstermektedir:

Tablo 1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları³

		Gıda yoksulluğu (açlık)	Yoksulluk (gıda +gıda dışı)	Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	Harcama esası göreli yoksulluk
TÜRKİYE	2002	1,35	26,96	0,20	3,04	30,30	14,74
	2004	1,29	25,60	0,02	2,49	20,89	14,18
	2006	0,74	17,81	-	1,41	13,33	14,50
	2008	0,54	17,11	-	0,47	6,83	15,06
	2010	-	-	-	0,21	3,66	-
	2011	-	-	-	0,14	2,79	-
	2012	-	-	--	0,06	2,27	-
KENT	2002	0,92	21,95	0,03	2,37	24,62	11,33
	2004	0,62	16,57	0,01	1,23	13,51	8,34
	2006	0,04	9,31	-	0,24	6,13	6,97
	2008	0,25	9,38	-	0,19	3,07	8,01
	2010	-	-	-	0,04	0,97	-
	2011	-	-	-	0,02	0,94	-
	2012	-	-	-	0,02	0,60	-
KIR	2002	2,01	34,48	0,46	4,06	38,82	19,86
	2004	2,36	39,97	0,02	4,51	32,62	23,48
	2006	1,91	31,98	-	3,36	25,35	27,06
	2008	1,18	34,62	-	1,11	15,33	31,00
	2010	-	-	-	0,57	9,61	-
	2011	-	-	-	0,42	6,83	-
	2012	-	-	-	0,14	5,58	-

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir (www.tuik.gov.tr erişim 05.09.2010, güncel veriler 20.09.2014)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi hemen hemen tüm yoksulluk sınırı hesaplama yöntemlerine göre kırsal alanların durumu kentlerden daha kötüdür. Bu durum kırsal alanda yaşayan insanların peyderpey göç etmesine ve umudunu büyük şehirlerde aramasına neden olmaktadır.

Bu noktada, kırsal alan yoksulluğunun nedenlerine, kırsal yoksullukla mücadelede etkili olabilecek çözüm öneri ve stratejilerine özellikle değinmek gerekmektedir.

Kırsal alanlarda yaşayan insanların önemli bir kısmının niçin yoksul olduğu sorusunun özü, “bu insanlar niçin yeterli gelire sahip değil” sorusudur. Bu soru da bizi doğal olarak kırsal alanların ekonomik durumuna götürür. Dolayısıyla kırsal alan yoksulluğunun nedenlerini kırsal alanlardaki ekonomik sektörlerin durumunda aramak gerekir. Daha önce kırsal alan tanımı yapılırken belirtildiği gibi, kırsal alanlarda ekonomi daha çok tarıma dayanmaktadır. Bunun yanın da kamu ağırlıklı hizmet sektörü, küçük çaplı ticaret ve küçük sanayiden bahsedilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi kırsal alan yoksullarının büyük bir bölümünü topraksız ya da yetersiz toprağa sahip köylüler, tarım işçileri, yeterli mülkiyeti olmayan ve aynı zamanda başkasına bağlı çalışanlar (işçiler-emekçiler) oluşturmaktadır. Dolayısıyla kırsal yoksulluk probleminin altında, temel geçim kaynaklarını oluşturan tarım ve hayvancılık sektörlerinde yaşanan sorunlar ile bölgenin fazla ve nispeten kalifiye olmayan iş gücünü emecek ticaret ve sanayinin önündeki sorunlar yatmaktadır (Aktan, 2002: 48; ayrıca bakınız: Şeker, 2008: 18, 19).

Türkiye gibi ekonomisi önemli oranda tarım ve tarıma bağlı sanayiye dayanan ülkelerde tarımın yoksullukla mücadelede anahtar sektör olduğuna ilişkin birçok görüş vardır (Örnek olarak bakınız: DPT, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi; TB, Kırsal Kalkınma Planı; Öztürk, 2008). Tarım sektörünün, çok sayıdaki niteliksiz işgücünü emme potansiyeli vardır. Ayrıca tüm dünyada vazgeçilemeyecek, önemini hiç yitirmeyecek, belki de tek sektör konumundadır.

Yoksullukla mücadelede tarım ve hayvancılık kadar, tarım ürünlerine ve bölge potansiyeline uygun sanayinin geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Peki, bu nasıl olacak? Kırsal alanda tarım ve hayvancılığın canlandırılarak sanayi ve ticaretin belli bir aşamaya getirilmesinde kimler rol oynayacak?

Günümüzde, kentsel sorunların çözümünde devletle birlikte sivil inisiyatifin de rol alabileceği hatta öncü olabileceği bir toplumsal yapının varlığından söz edilebilir. Ancak kırsal alanlar için aynı iyi niyeti taşımak boşunadır. Dolayısıyla kırsal alanların sorunlarının çözümünde devletin öncü olması ve etkin olarak işin içinde bulunması gerekmektedir. Çünkü kırsal alanlar, yaşayanların organize edilerek tek hedefe yönlendirilemeyecek kadar az nüfuslu, parçalı ve çok sayıdadır.

Günümüze kadar devlet tarafından, gerek tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi gerekse geri kalmış bölgelerin kalkındırılarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi için birçok çalışma yapılmış (kalkınmada öncelikli yöreler, teşvik tedbirleri gibi), projeler (Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi gibi) ortaya konulmuştur. Bunlar bugün de artarak devam etmektedir. Ancak buradaki en büyük sorun kırsal alanların sorunlarının çözümünün ülkenin kalkınmasında yaratacağı etkinin yeterince anlaşılammış ve bu nedenle de kırsal alan projelerine gerekli ilgi ve desteğin sağlanammış

olmasındadır. Şunun anlaşılması ve içselleştirilmesi gerekmektedir ki yoksulluğun çözümü büyük oranda kırsal alan sorunlarının çözümünden geçmektedir. Türkiye gibi ülkelerde tarım sektörü en fazla istihdam sağlayan alanlardan birisidir (Öztürk, 2008: 613). Tarihte, Hong Kong ve Singapur gibi şehir devletleri hariç, hiçbir devlet tarım alanında kayda değer bir gelişme kaydetmeden hızlı bir kalkınma sağlayamamıştır. Birçok durumda tarımsal üretimdeki artış diğer sanayi alanlarının genişlemesine de yol açmıştır (Öztürk, 2008: 618). Büyüme ilişkisini sektörel açıdan değerlendiren Norton da, tarımsal büyümenin ekonomik büyümeye katkı sağlamasının yanında yoksulluğun azaltılmasına da sanayi sektöründen daha fazla etki ettiğini belirtmiştir. Timmer de yoksulluk döngüsünü kırmada ilk adımın tarımsal verimliliği arttırmaktan geçtiğini savunmaktadır (Demirdöğen, Ören ve Alemdar, 2012: 89).

Bazı ülkelerde yapılan bilimsel çalışmalar da tarımsal yatırımların, hem kırsal alanda hem de kentte, yoksulluğun azaltılması ve açlığın önlenmesi konusunda diğer sektörlerle kıyasla daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Örneğin Irz, Thirtle ve Wiggins'in tarımsal büyüme ve kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında tarımsal büyümenin yoksulluğun azalması üzerinde güçlü bir etkisi olduğu, üründe elde edilen %30'luk bir artışın yoksul insanların sayısında en az %25'lik bir azalmaya yol açacağı sonucuna varılmıştır (Öztürk, 2008: 618). Son yıllarda dünyada yoksulluk verileri iyileşme göstermektedir. Bunda Çin ve Hindistan'daki iyileşmelerin etkisi fazla olmuştur. Bu etki her iki ülkede tarımsal verimlilikte sağlanan artış, araştırma, kalkınma, yol, enerji, sulama, ulaşım, iletişim, eğitim altyapısı ile yoksulluk karşıtı kamu yatırımları ile gerçekleşebilmiştir (Demirdöğen, Ören ve Alemdar, 2012: 89). Yine Dorward ve arkadaşları, yoksul çiftçilerin durumlarının iyileştirilmesi ile ilgili Güney Asya ve Afrika'da uygulanan politikaları farklı çalışmaları da dahil ederek incelemişler ve genel olarak yöresel farklılıklar olmakla birlikte kırsal kalkınmaya yönelik küçük çiftçilere ve işletmelere yapılan desteğin yoksulluğu gidermek ve istihdam yaratmak konusunda ilerleme sağladığını görmüşlerdir. Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization/FAO)'nın 2004 yılı raporunda geçen ve Endonezya'da yapılan bir çalışmaya göre de tarım sektöründeki gelişmenin, yoksulluğu, kırsal alanda %50, kentte ise %36 oranında azalttığı ölçülmüştür (Öztürk, 2008: 618).

Tarım sektörü gerek jeopolitik konumu gerekse iklim ve coğrafi özellikleriyle Türkiye'nin kalkınmasında başat rol oynayabilecek stratejik öneme sahip bir sektördür. Tarım ve hayvancılıktan beklenen faydanın sağlanabilmesi için öncelikle beşeri kaynağın bu sektöre kanalize edilmesi ve bu işin katma değeri yüksek bir şekilde yapılması gerekmektedir. Klasik yöntemlerle tarım ve hayvancılık yapılması ne bu sektörün sürdürülebilir olmasını ne de bu alandaki insanların yoksulluğunu önleyebilir. Tarım ve hayvancılığın geleceğe taşınabilmesi için bu işin bilinçli olarak yapılması, üründe kalite ve verimliliğin mutlaka artırılması gerekmektedir. Bu çok kolay ve tek boyutlu bir iş de değildir. Tarımsal

üretimde verimlilik ve kalite artışını sağlayarak kırsal alan insanların yoksulluktan kurtarılabilmesi için “mesleki eğitim, örgütlenme, tarımsal altyapı, tarımsal danışmanlık, bankacılık ve kredi, işleme ve pazarlama, depolama ve ambalajlama, üretim teknolojileri, girişimcilik” gibi birçok konunun birlikte değerlendirilmesi ve bu konularda insanlara destek sağlanması gerekmektedir (TB, 2008: 6, 7)

Bu sağlanamaz ise ne olur? Çok açıktır ki kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık başta olmak üzere yörenin potansiyeline uygun sanayi geliştirilemez daha genel ifadelerle insanların geçimlerini sağlayacakları iş imkânları sağlanamaz ise tüm ülkenin sorunu olan göç devam edecektir. Kırsal yoksulluğun en yakın yansıması olan göçün en belirgin sonucu ise kentsel yoksulluktur.⁴

III. KENTSEL YOKSULLUK

Türkiye’de kentleşme, daha çok 1950’li yıllarda başlayan göç olgusuna bağlı olarak gelişmiştir. 1980’lere kadarki kentlerin kendine çeken artılarına, 1980 sonrası dönemde kırsal alanların iticiliği de eklenmiş, bir anlamda kırsal yoksulluğu ve (gizli) işsizliği kentlere taşınmıştır. Kırsal yoksulluğun ve göçün bu sosyal sonuçlarına plansız ve çarpık kentleşme, kentlerin etrafını saran gecekondu (varoş) bölgeleri eklenmiştir (Gül ve Ergun, 2003: 387; BİB, 2009: 12; Aytaç ve Akdemir, 2003: 56).

1980’lere kadar kırsal alandan koparak kentte, hukuki olmayan gecekondu alanlarında da olsa, “kendine ait evinde, kendi akraba ve köylülerinden oluşan sosyal ortam içinde dayanışma ve paylaşım içinde yaşayan; devlet dairesi ya da özel sektörde düşük ücretli ama güvenceli işi olan, kimi zaman da enformel sektörde çalışan kent” yoksullarının durumu; “1980’lerden itibaren devletin küçülmesi, dolayısıyla kamu sektöründe istihdamın kısıtlanması, reel ücretlerin azalması ve yaşanan krizlerle iş piyasasının durgunlaşması sonucunda giderek geçici, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışan; gecekonduların formel konut piyasası içine çekilmesi ve son zamanlarda kentsel dönüşüm projeleri ile gecekonduların ortadan kaldırılması sonucunda gecekonduyun ucuz ve dayanışmalı ortamını ve ilişkilerini”; yani sabit gelirliler için çok büyük bir önem arz eden kendine ait mekan imkanını kaybeden -genelde kiracı konumuna yerleşen- son dönem kent yoksullarından çok daha iyi olduğunu söylemek gerekir (BİB, 2009: 12).⁵

Kent yoksullarının giderek daha fazla “suç ve şiddetle bağlantılı olarak” görülmesi durumun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Kentlerde görülen “tüm suç ve şiddet olaylarının kökenlerine bakıldığında, işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi bir dizi yoksulluk dikkati çeker. Ama tümü en doğrudan şekilde yoksulluk ile ilişkilidir.” 1950’lerden 1980’lere kadar ki toplumdaki yoksul, mütedeyyin, cahil ama saygılı kent yoksulu algısı özellikle son yirmi yılda yerini “kentle bütünleşme

niyetinde olmayan, topluma karşı tehlike oluşturan, suça yatkın “öteki” şeklini almıştır (BİB, 2009: 12; Fırat, 2008: 205; Akaya, 2002: 204).

Kent yoksulu imajına “devletten geçinen” ve sosyal yardım ağlarına tabi olma özelliğini de eklemek gerekir.

Gerek devletin gerekse birey ve sivil toplum örgütleri (STK)’nin kentlerde -iyi niyetlerle de olsa- yoksullara olan yardım çabaları, kırdan kente olan göçü, ister istemez beslemektedir. Sosyal yardım konusunda STK’lar, yerel yönetim birimleri, tüm il merkezi ve ilçelerde örgütlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile bazı kamu kurumları neredeyse birbirleriyle yarışmaktadır. Bazı durumlarda aynı haneye birden fazla yardım kuruluşunun destekleri girebilmektedir. Böyle bir durumda (yeşil kart uygulamasıyla sağlık güvencesine de kavuşan) kent yoksulları kırsal alanda bulamadıkları birçok imkâna, çok da çaba harcamadan, kentlerde ulaşma imkânına kavuşmaktadırlar. Bütün bunlara rağmen insanca bir yaşama kavuşma olanağı çoğu zaman olmamaktadır.

Mevcut sosyolojik ve psikolojik kültürde göç edenlerin kentte “tutturması” ya da “tutturamaması”, geleceğin motiflenmesinde çok fazla bir şeyi de değiştirmiyor; aynı sonucun ya özendiricisi ya da öznesi oluyor. Türkiye’deki “kır” barındırdığı tüm yoksunluklarıyla insanları bir şekilde buldukları mekânın dışına itiyor, bu itmeye kentin çekici özellikleri ve daha önce göç etmiş ve “tutturmuşların” özendiriciliği de eklenince göç süreci başlıyor. Sürecin sonu ise genellikle kent yoksulluğuna terfi ile noktalanıyor. Bu kişilerin hırsızlık, kapkaççılık, gasp gibi suçlara bulaşmaları ise daha kötü neticeler doğuruyor. Bu insanlar psikolojik, sosyal ve ekonomik nedenlerle geri dönme imkânlarını da kaybederek kent yoksulu olarak var olan sisteme eklenmektedirler.⁶

Sorun, kaynağında çözülmediği için bu kısır döngü devam ediyor. Kırsal yoksulluk göçe, göç kentsel yoksulluğa, kent yoksulluğu da sosyal yardım kanallarının genişlemesine neden oluyor. Özünde “iyi” bir şey olan sosyal yardımların kent ve yoksulluk için daha makro düzeyde ve uzun vadede Türkiye için ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları matematiksel olarak ifade edebilmenin çok fazla imkânı yok. Ancak bu konuda sosyal bilimlerin çözümleyici doğası çerçevesinde bazı faydalı ve nesnel gözükten çıkarımlarda bulunulamaz da değil. Örneğin Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları çerçevesinde yoksullara yapılan yardımların, kişileri kendi kendilerine yeterli hale getirme anlayışından uzak bir yaklaşımla yapıldığı, dahası “belirli bir standarttan yoksun, dağınık ve eşgüdüksüz bir görünüm” taşıdığı devletin raporlarına dahi yansımıştır (Bakınız: DPT, 2001: 89). Bununla birlikte, Türkiye’de on ayrı kamu kurumunun yoksullara sosyal yardımda bulunduğu yetkili makamlarca itiraf ediliyor. Kamu kurumlarınca yapılan sosyal yardımların bazı usulsüzlüklere neden olduğu, belirli kriterler olmadığı için, aynı aileye birden fazla kamu kurumunun aynı yardımı yapabildiği, yardımların bir süre sonra bireyler üzerinde alışkanlığa neden olduğu

ve yardım alan kişilerin yardımların kesilmemesi için iş aramaktan da vazgeçtiği, yardımlar konusunda takip sistemi olmadığı için bir aileye ne kadar yardım yapıldığının tam olarak bilinmediği gibi tespitlerde bulunuluyor (Star Gazetesi, 2010).⁷

Bu durum “refah devleti” politikalarına duyulan güvensizliğin nedenlerinden birisini de oluşturmaktadır. Bu tür politikalar, “yardıma bağımlılık” ya da giderek bir “yoksulluk kültürü” yaratma riskini de beraberinde getiriyor. “Sosyal yardımlarla geçimini sürdüren insanların sayısının artması, onların piyasada çalışmaları için sistemin doğasından gelen teşvikleri (aç kalma ya da yoksulluk korkusu) azaltarak bu insanların çabalarını arttırmalarını engelleyebilmekte ve hem sosyal güvenlik reformlarına karşı direnci ortaya çıkarmakta, daha da önemlisi yoksulların sayısının giderek artmasına yol açabilmektedir. Bir başka deyişle, yoksulluğu önlemek için girişilen sosyal harcamalar, kendilerinden beklenenin tam tersi bir sonuç vererek yoksulluğun artmasına da yol açabilecektir (DPT, 2007: 4).”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, kırsal yoksulluğa, kentsel yoksulluğu besleyen, ancak çözümü kentsel yoksulluktan daha kolay olan bir olgu gözüyle bakılmıştır. Kentsel yoksullukla mücadele genel olarak sonu gelmeyecek, çözümsüz bir mücadeleyi gerektirebilirken, kırsal yoksullukla etkin bir mücadele makro düzeyde daha kesin sonuçlar verebilir.

Bu nedenle Türkiye’de yoksullukla mücadelede başarı için sorunun kaynağından yani kırsal yoksulluktan başlamak gerekir. Kırsal kesimin ekonomik, sosyal, kültürel vb. sorunları aşılmadan, başka bir ifade ile kırsal kesimde yaşayanlar, insanca yaşayabilecekleri bir ortama kavuşturulmadan Türkiye’nin yoksulluk sorununu çözmek mümkün görünmemektedir. Bunun için, kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu yerel toplulukların ve yaşadıkları bölgenin genel özelliklerinin de dikkate alınarak çözümler getirmek, projeler üretmek, ihtiyaç duydukları temel gereksinimleri karşılamak, refah ve gelir düzeylerini arttırmak, yatırımlar yapmak gerekmektedir (Geray, 1999: 14).

Yoksullukla mücadelede devletin aktif olarak rol oynamasından başka bir çıkar yol gözükmemektedir. Liberallerin -ve Neo-liberallerin de- iddia ettikleri gibi piyasa kendi haline bırakıldığında “düzgün ve rasyonel” işlememekte daha doğrusu ülkenin tümü ve tüm insanları için bu en uygun faydayı sağlamamaktadır. Liberalizmin sürdürülebilirliğinin en önde gelen aktörlerinden biri olan Dünya Bankası’nın 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda bu durum bir anlamda itiraf edilmiştir. Raporla, “piyasa aksaklıklarından hareket ederek, devletin ulusal ekonomiye müdahalesi (dış ticaret ve sermaye hareketlerindeki serbestiye dokunmaksızın) meşru kabul” edilmektedir (Özğürlü, 2007: 56).

Kırsal alanda mevcut olan ortalama yaşam standartları kentlerden oldukça düşüktür. Bununla birlikte, kırsal alandaki geçim standartları yani insanların insanca yaşayabilmeleri için gereken mali ve maddi bedeller de kentlerin çok altındadır. Bu oran bazen üçte bire hatta dörtte bire dahi düşebilmektedir. Örneğin büyük kentlerde çok normal karşılanabilecek olan 700 ile 1500 TL arası kira bedeliyle Türkiye'nin birçok kırsal mekânında iki çocuklu aileler geçinebilmektedir. Kentlerde bugünkü asgari ücretle (2014 yılı 16 yaş üstü çalışanlar için yaklaşık 891 TL) kiracı konumundaki bir ailenin herhangi bir destek olmadan insanca yaşayabilmesi mümkün değildir.

Devletin kentsel alanlarda tüm evsiz ailelere sosyal konut yapması da mümkün ve rasyonel değildir. Bununla birlikte devletin sosyal konutla desteklediği -ki kırsal alanda yapılacak sosyal konutlar kentlerden çok daha ucuza mal olacaktır- bir aile kırsal alanlarda asgari ücretle-en azından kente kıyaslanamayacak derecede- rahat yaşayabilir. Devlete düşen bu insanların kırdaki - köyde, belde ya da küçük gelişmeye açık şehirlerde- tutunabilecekleri ekonomik, sosyal, kültürel, idari imkânları sağlamaktır.

Geçmişte olduğu gibi hâlihazırda da devletin gerek ekonomik, sosyal, kültürel ortamın iyileştirilmesini sağlaması gerekse eğitim, sağlık, beledi hizmetler gibi kamusal hizmetleri etkin bir şekilde kırsal alanların tümüne götürmesi mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni kırsal yerleşimlerin dağınık, az nüfuslu ve sayıca çok olmasıdır. Bu sorunun aşılması için bugüne değin, köylerin birleştirilmesi ya da yeni yönetim birim veya kademeleri oluşturulması temellerine dayanan görüşler ile “merkezköy”, “köykent” veya “tarımkent” gibi isimlerle anılan yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Ancak bu yaklaşımlar ya hiç uygulanmamış ya da başarılı olmamıştır. Kırsal yoksulluk ve kalkınma konusuna bu açıdan bakıldığında, sorunun aşılması için yeni bakış açılarının kullanılması, geleneksel kalkınma modellerinden farklı, zamanın şartlarına uygun ve rasyonel çözüm yollarının aranması şart görülmektedir. Bu nedenle gittikçe küçülen kırsal alan birimlerinin ayrı ayrı ele alınması yerine özellikle kırsal alanların iticiliğini azaltacak kamusal hizmetlerin belli merkezlerde kasaba ve şehirlerde sunulması bu açıdan bir başlangıç oluşturabilir. Sorunun çözümünü, köylüye bulunduğu bölge içerisinde iş imkânları yaratmakta ve büyük şehirleri aratmayacak ekonomik sosyal, kültürel vb. imkânları sunmakta aramak gerekmektedir.

Bu arayış içerisinde mahalli idareleri daha etkin bir şekilde kullanmak çözüme katkı sağlayabilir. Köylerin yapılacak mevzuat değişiklikleriyle belediyelerle ilişkilendirilmesi kırsal alanda yaşayanlara daha hızlı bir şekilde yerel hizmetlere (su, kanalizasyon, ulaşım vb.) kavuşmasını sağlayabilir. Bununla birlikte sosyal yardımların dağıtım görevi de merkezi yönetimin bir parçası olmaktan çıkarılarak belediyelere (köylere ve il özel idarelerine değil) bırakılabilir. Çünkü yerel birimlerin yoksul kişi ve ihtiyaçlarını tespit etmesi de daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir. Nitekim Endonezya gibi nüfusu Türkiye'nin yaklaşık üç

misli büyüklüğünde olan ve genelde kırsal yaşam özellikleri gösteren adalardan oluşan bir ülkede 2002 ve 2011 yılları arasında uygulanan mahalli idareler merkezli kırsal yoksullukla mücadele politikaları, kırsal yoksulluğun %21,1'den %15,7'ye düşmesini sağlamıştır. Bunda karar alım ve uygulama süreçlerine mahalli idarelerle birlikte kırsal birimlerin temsilcilerinin katılımlarının sağlanması büyük etki sağlamıştır (Özen ve Özdemir, 2012).

Tarım ve hayvancılığın Türkiye'nin kalkınması, kentsel ve kırsal yoksullukla savaşında ne kadar kilit bir öneme sahip olduğu sürekli vurgulanan bir önermedir. Çalışmaya hazır nüfusun %10'undan fazlasının işsiz ve bu işsiz nüfusun büyük bir bölümünün "ne iş olsa yaparım"cı bir anlayışa sahip olması tarım sektörünün önemini daha da arttırmaktadır. Kırsal kesimden kente göç edenlerin büyük bir bölümü potansiyel işsiz ve yoksuldur. Durum böyle iken kırsal alanda bir zamanlar parçalanarak insanları doyuramayan topraklar şimdi atıl kalmaktadır. Bu nedenle bu toprakların tapu, kadastro ve toplulaştırma gibi resmi işlemler yapılarak ekonomiye kazandırılması hayati önem taşımaktadır.

Türkiye gibi tarım ve hayvancılığın önemli bir sektör olduğu ülkelerde yoksulluk, göç ve bunlara bağlı diğer sorunların çözümü bilinçli ve verimli tarımsal üretimden geçmektedir (Öztürk, 2008: 608). Tarımda verim artışının sağlanması ise çiftçinin eğitimini mecbur kılar. Bunun yanında alternatif ürün desteği, pazarlama ve diğer konularda güçlü bir danışmanlığın sağlanması gerekmektedir.

Kırsal alanda gerek üretimin daha iyi yapılması gerekse ürünün pazarlanması konularında da daha etkili ve verimli örgütlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Gülçubuk ve arkadaşlarının (2010) bu alandaki mevcut örgütlenmelerin sorunlarını ve bu sorunları aşmaya dönük çözüm önerilerini içeren çalışmaları mevcut durumu güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Onlara göre, kırsal alanda örgütlenme ve katılımcı mekanizmalarının yeterince oluşturulamaması, kaynakların rasyonel kullanımına engel olmaktadır. Katılımı sağlamanın yolu ise çiftçileri örgütlemekten geçmektedir. Tarım sektörü kendine has bazı koşulları (kaynak sınırlılığı, doğa koşullarına bağımlılık, ürünlerin korunması ve depolanması gibi) nedeniyle çiftçi-üretici örgütlenmesini gerekli kılmaktadır. Var olan tarımsal nitelikli örgütlenmeler kendini yenileyememe, antidemokratiklik, kamu kuruluşu özelliği taşıma, tabana yayılmama gibi sorunlar taşımaktadırlar. Daha iyi üretici örgütlenmeleri için yönetime katılım mekanizmalarının açık tutulması, karar alma süreçlerine geniş katılımın sağlanması, dayanışma ve işbirliği kültürünün yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yaşlılık, engellilik, hastalık gibi özel durumlar bir tarafa konulduğunda yoksulluğun asıl nedeninin işsizlik olduğu görülür (Gürdoğan, 2003: 34). Dolayısıyla kırsal alanların kalkındırılması ve yoksulluğun yenilmesi için tarım ve hayvancılığa yapılacak destek kadar fazla nüfusu ve işgücünü kapsayacak şekilde emek yoğun iş kolları (el sanatları ve hediyelik eşya gibi) ve yörenin potansiyeline uygun, özellikle de tarıma dayalı sanayi geliştirilmeli, ihracata yönelik politikalar

öne çıkarılmalıdır. Ayrıca “geri kalmış bölgelerde ‘kalkınma kutupları’ oluşturulmalı”, geri kalmış bölgeler yaygın ulaşım kanallarıyla gelişmiş pazar bölgelerine bağlanmalıdır (DPT, 2001: 99).

Kentlerde, gerek vatandaşlar arası yardımlaşma gerekse sivil ve kamu destekli sosyal yardım kanalları giderek genişleyen bir şekilde işlemektedir. Bu bir taraftan yoksulların hayatta kalmasına ve hırsızlık, kap-kaç, gasp gibi daha kötü yollara tevessül etmelerine engel olurken bir taraftan da yoksulluğun, özellikle de kentsel yoksulluğun süreğen hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu noktada kamu temelli sosyal yardımların ağırlıklı olarak kırsal alanlara kaydırılması ve kırsal alandaki yoksulların yaşam standartlarının yükseltilmesi, onların kente göçerek daha başka sorunlara neden olmasının önüne geçecektir. Kent yoksulluğunun sosyal yardımlar, sosyal konut, yeşil kart gibi desteklerle, bizatihi kentte çözümlenmesi için atılan her adım, kente olan göçü teşvik edecektir. Bu nedenle devletin kamusal politika ve projelerle kırsal alanlarda etkin bir rol oynaması ve yoksulluğun öncelikle kırsal alanda çözülmesi Türkiye’deki yoksulluğun bertaraf edilmesine katkı sağlayacaktır.

Bütün bunların yanı sıra sosyal yardım sistemine erişimin de kırsal alanda yaşayanların anlayabileceği şekilde basit, az süreçli, bürokratik formalitelerden olabildiğince arınmış ve kısa zamanda sosyal yardımı talep edicisiyle buluşturacak şekilde sonuç odaklı olması gerekmektedir.

Bütün çalışmayı bir cümle ile özetlemek gerekirse; Türkiye için “köyleri (kırsal alanları) yaşanabilir kılmadan, kentleri yaşanabilir kılmak” çok mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, Neriman (2003), “Çalışan Kent Yoksulları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri”, Yoksulluk, Cilt I, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 369-385.
- AKAYA, Yüksel (2002), “Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE Yayını, Ankara; 203-215.
- AKTAN, Coşkun Can (2002), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ankara.
- AYTAÇ, Ömer ve AKDEMİR, İlhan Oğuz (2003), “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, Yoksulluk, Cilt II, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 50-77.
- BİB (2009), Kentleşme Şurası Komisyon Raporları, II. Cilt, (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yayını, Ankara.

- DPT (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.
- DPT (2007), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele (Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), DPT Yayını, Ankara.
- DPT (2010), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, <http://sgb.tarim.gov.tr/mevzuat/YPK/20060204-9-2.pdf>, (16.09.2010).
- DEMİRDÖĞEN, Alper, ÖREN, M. Necat ve ALEMDAR, Tuna (2012), "Türkiye'de Tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk", Cilt I, 10. Ulusal Tarım Kongresi, 5-7 Eylül, Konya; 85-94.
- FIRAT, A. Serap (2008), "Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetleri Verilmesi", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 3; 201-228.
- GERAY, Cevat (1999), "Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri" Önerisi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2 (Nisan); 11-42.
- GÜL, Hüseyin ve ERGUN, Cem (2003), "Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri: Ankara Örneği", Yoksulluk, Cilt I, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 386-397.
- GÜLÇUBUK, Bülent (2010), "Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri", Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Kongresi, 11-15 Ocak, Ankara.
- GÜRDOĞAN, Nazif (2003), "Yoksulluğun Çelik Çemberini Kırma", Yoksulluk, Cilt I, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 32-37.
- GÜVENÇ, Murat (2000), "Kent Yoksulluğu", Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu), Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, TESEV Yayını, İstanbul; 91-93.
- ÖZEN, Efsan Nas ve ÖZDEMİR, Damla (2012), "Türkiye'de İhmal Edilen Kırsal Yoksulluk, Endonezya'dan Ne Öğrenmeliyiz?", TEPAV Değerlendirme Notu, Ekim. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1349531065-7.Turkiye_de_Ihmal_Edilen_Kırsal_Yoksulluk__Endonezya_dan_Ne_Ogrenmeliyiz.pdf, (20.5.2014).
- ÖZTÜRK, Şinasi (2008) "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 5, (Güz); 605-634.
- ÖZUĞURLU, Aynur (2006), "Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış", Mülkiye Dergisi, Cilt XXX, Sayı 250; 53-66.

- SEYYAR, Ali (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, Yoksulluk, Cilt I, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 38-69.
- ŞEKER, Sırma Demir (2008), Türkiye’de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, DPT Yayını, Ankara.
- ŞENGÜL, Seda (2004), “Türkiye’de Yoksulluk Profili ve Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi”, <http://www.aeri.org.tr/PDF/119-PRYoksulluk.pdf>, (15.09.2010).
- ŞENYAPILI, Tansı (2000), “Enformel Sektör: Devingenlikten Durağanlığa/Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya”, Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu), Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, TESEV Yayını; 161-183.
- TB (2010), Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, Tarım Bakanlığı, www.orkoy.gov.tr, (16.09.2010).
- TEKELİ, İlhan (2000), “Kent yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu), Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, TESEV Yayını, İstanbul; 139-159.
- TÜFEKÇİOĞLU, Hayati (2003), “Varoşlarda Yoksulluğun doğurduğu Toplumsal Değişmeler Üzerine”, Yoksulluk, Cilt I, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul; 343-347.
- WORLD BANK (2010), World Development Report 2000/2001, www.worldbank.org, (13.08.2010).
- www.samanyoluhaber.com, (17.09.2010).
- www.stargazete.com/ekonomi/yoksula-yardim-tek-catida-toplanacak-miktar-artacak-haber-275628.htm, (19.09.2010).
- www.tuik.gov.tr, (11.09.2014).
- www.tuik.gov.tr, (10.08.2010).
- www.turkis.org.tr, (10.08.2014).

NOTLAR

¹ İlhan Tekeli’ye göre yoksulluğun bir sorun olarak görülerek ona çözüm bulunabilmesi için öncelikle kavrama açıklık kazandırılması gerekmektedir. Yoksulluk kavramına açıklık getirilmesi temelde iki amaca hizmet edecektir. Birincisi bu tanımla yoksulluğun öğelerinin ve nedenlerin neler olduğu ortaya konulacaktır. İkinci amaç ise yoksulluğun miktarlarının hesaplanabilmesine yardım edecektir. Çünkü eğer yoksulluk ölçülemiyor ve yaygınlık düzeyi doğru olarak hesaplanamıyorsa, yoksulluğun kaynaklarına doğru teşhis

---

konulamıyorsa buna karşı önerilen stratejilerin yeterliliğini doğru olarak değerlendirmek de olanaksızdır (Tekeli, 2000: 142).

² OECD belgelerine göre idari sınırlar itibarı ile nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan sayılmaktadır. Ülkemizde ise kırsal alan kent ayrımı 1982 yılında DPT Müsteşarlığı tarafından yapılan bir araştırmada belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada nüfusu 10.000'den büyük 288 yerleşim yeri esas alınarak buradaki nüfus, nüfusun istihdam alanları, şirket sayısı, banka şube sayısı, telefon aboneliği ve bunun gibi 28 kıstas dikkate alınmıştır. Araştırma neticesinde nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşim yerleri kent, kentlerin dışındaki yerleşim yerleri ise kırsal alan olarak kabul edilmiştir (BİB, 2009: 8).

³ Tabloda da görüldüğü gibi TÜİK, 2006'dan itibaren kişi başı günlük 1 dolar kriterine göre yoksulluk oranlarını, 2010 yılından itibaren de metodolojik revizyon nedeniyle değer belirtilmeyen diğer yoksulluk oranlarını vermemektedir.

⁴ Benzer bir görüş ve sorunun farklı açıklamaları için bakınız: Tekeli, 2000: 146-148.

⁵ Türkiye'de 1980'li yıllara kadar kente göçenlerle zamansal açıdan daha sonra göç edenler arasındaki farklar için bakınız: Tüfekçioğlu, 2003.

⁶ Yapılan çalışmalar kent yoksullarının büyük bir bölümünün özellikle 1980 sonrası göç eden göçmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Bu sonuçlara ulaşan araştırmalar için bakınız: Şenyapılı, 2000; Açıkalin, 2003.

⁷ Bu ve bunun gibi sorunların önüne geçmek için devlet, "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi" ismiyle bir çalışma başlatmıştır. Çalışmanın asıl sorumluluğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)'ne verilmiştir. Projenin amaçlarından birisi de "devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması"dır (SYDGM 2003-2010 faaliyet tanıtım kitapçığı, s. 5-9).